

ніж українській. Слід зазначити, що у переносних значеннях слів групи «частини обличчя» в англійській та українській мовах існують як випадки співпадання значень (наприклад, *the nose of a kettle* – ‘ніс чайника’; *cheek of a block* – ‘шока блока’), так і випадки розбіжностей (наприклад, *mouth of a flute* – ‘бічне дихало флейти’; *the mouth of a bag* – ‘горловина мішка’), причому перших відзначено не багато, що можна пояснити наявністю відмінностей в асоціаціях народів. Неможливо з повною упевненістю сказати, що якась мова більш прагне до створення переносних значень.

Проаналізувавши специфічні особливості переносних значень частин обличчя, можна зробити висновок, що переносні значення характерні більшості слів у двох мовах. Також було виявлено, що ці слова входять до складу фразеологічних одиниць. У цілому було виявлено, що найменування частин обличчя з переносними значеннями в англійській мові є ширшими, ніж в українській.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Аристотель*. Поэтика. Риторика: пер. с греч. / Аристотель. – СПб.: Азбука, 2000. – 348 с.
2. *Верба Л. Г.* Порівняльна лексикологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2008. – С. 67.
3. *Дубенко О. Ю.* Порівняльна стилістика англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2005. – С. 34.
4. *Прохорова В. Н.* Русская терминология (лексико-семантическое образование). – М.: Филологический факультет, 1996. – С. 40–42.
5. *Теория метафоры*. Сборник / Вступ. Статья и сост. Н. Д. Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990. – С. 335.

*Чекарева Євгенія
Харків*

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФУНКЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ПРОСТОРОВОЇ Й ЧАСОВОЇ СЕМАНТИКИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

На сьогодні загальноприйнятою є думка про те, що кожна мова по-своєму членує світ, має свій специфічний спосіб його концептуалізації. Як указує О. В. Урисон, «це означає, що в основі кожної конкретної мови лежить особлива модель, або картина світу, і кожен мовець зобов’язаний організувати зміст висловлювання відповідно до цієї моделі (зрозуміло, що всі національно-специфічні моделі мають і загальні, універсальні

риси)» [5: 9]. Опис національно-мовної картини світу та окремих її фрагментів здійснюється в різних дослідницьких напрямках та сферах лінгвістичного знання.

Особливим пошуковим напрямом дослідження мовної картини світу є встановлення її фрагментів у давніх мовах або прамові. Здебільшого це фрагменти, що стосуються матеріальної культури народів, але робляться спроби реконструкції цілісних архаїчних уявлень людей про світ (Т. В. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Иванов, В'яч. Вс. Иванов, В'яч. Вс. Иванов, В. М. Топоров, М. М. Маковський).

Аналіз окремих фрагментів давньогрецької мовної картини світу, зокрема простору й часу, доцільно проводити, з одного боку, як лінгвоконцептуальне дослідження в напрямі пошуку тих структур знання, які сформувалися в еллінів у процесі осягнення простору й осмислення часу і отримали свою репрезентацію в мовних засобах. А з іншого, – як системно-лексикографічне дослідження, яке передбачає виділення, систематизацію й класифікацію всього масиву просторово-часової лексики давньогрецької мови. Реалізація такого виду роботи й отримання відповіді на питання про характерні риси просторово-часової моделі світу, відображеної в лексичній системі давньогрецької мови, потребує комплексного підходу. Це природно, оскільки сама класифікація лексики визначається специфікою її проекції на концептуальну картину світу, а якісні та кількісні показники на окремих ділянках побудованої класифікації мають своє етнопсихічне й етнокультурне підґрунтя.

Мовна репрезентація концепта здійснюється завдяки розгалуженому, багаторівневому вербальному ресурсу. Як зазначає А. М. Приходько, концепт може апелювати до цілого ряду синонімів, лексико-семантичних полів, паремій, витворів мистецтва, об'єктів матеріальної й духовної культури. Широка семіотична гама концепта безпосередньо пов'язана з його значущістю для певного лінгвокультурного колективу [4: 267].

Реалізація концепта як продукту когнітивної й духовної діяльності певної лінгвокультурної спільноти відбувається, в першу чергу, в мові й мовленні, причому головним і найбільш продуктивним прийомом є лексична об'єктивація концепта. Основна оперативна одиниця цього способу репрезентації концепта – лексичний знак – вбирає в себе узагальнений зміст численних форм його позамовного референта, оформлює когнітивно-семантичний простір концепта, виступає вербалізатором поняттєвого субстрата.

На думку В. С. Дорменева, поняттєвий субстрат концепта виявляється на основі дослідження словникових дефініцій лексики, яка його об'єктивує. Словникова стаття є джерелом отримання не лише

лінгвістичних даних (фонологічних, лексико-семантичних, фразеологічних, граматичних), а й загальнокультурної інформації. У дефініційній частині словникової статті лексеми міститься інформація про обсяг, зміст і межі поняття, що дозволяє вивчити специфіку поняттєвого субстрата концепта. За ілюстративною частиною встановлюються дискурсивні властивості мовної одиниці, в результаті чого вивчається образно-перцептивний та оцінний складники концепта. Усе це дає підстави вважати словникові статті культурологічно релевантним матеріалом для вивчення лінгвоконцептів різних типів [3: 75].

Оскільки метою нашої роботи є вивчення загального концептокорпусу, що сформувався в еллінів як результат осмислення феноменів простору й часу в їх багатовимірності, необхідним є дослідження усього лексичного корпусу, що репрезентує відповідні концептуальні сфери. Аналіз словникових дефініцій, які містять інформацію про поняттєве ядро концептів, дає змогу класифікувати лексичні одиниці за лексико-семантичними групами й підгрупами і дослідити специфіку вербалізації різних сегментів концептуальних сфер простору й часу лексичними засобами давньогрецької мови.

Можливість комплексного вивчення як концептуального, так і лексичного корпусу в когнітивно-семантичній площині простору й часу, встановлення в них універсальних й етноспецифічних рис, необхідність отримання достовірних результатів вимагають осмислення системної організації означених комплексів ментальних і мовних одиниць. Наукові розвідки за різними дослідницькими напрямками підтверджують наявність польового устрою як лексико-семантичної системи мови, так і концептуального корпусу її носіїв. Вивчення концептуальних сфер простору й часу і корпусу лексем відповідної семантики як ієрархічних структур упорядкованих елементів дає змогу поєднувати принципи концептуального аналізу й семантичного, виявляючи, з одного боку, специфіку репрезентації знання про довкілля в різних знаках, а з іншого, – розкриваючи зміст знака, що може містити інформацію про різні типи знання. Робота такого двобічного характеру дозволяє комплексно й повноцінно представити специфіку мовної картини світу давніх греків.

Отже, в основу нашого дослідження покладено теорію функційно-семантичного поля як «двобічну (змістово-формальну) єдність, що формується граматичними (морфологічними й синтаксичними) засобами певної мови разом із лексичними, лексико-граматичними та словотворчими елементами, які належать до тієї ж семантичної зони» [2: 40] й теорію концептуального поля як «ментально й семантично розроблену царину когнітивно-семантичного простору, яка є таким інтегрованим цілим, суттєві ознаки якого формуються взаємозв'язком

частин за моделлю центра й периферії» [4: 271]. Обидві теорії ґрунтуються на теорії поняттєвої категорії, яка сформувалася в роботах таких дослідників, як О. Єсперсен, І. І. Мещанінов, С. Д. Кацнельсон, В. Н. Ярцева, і повноцінно представлена у працях О. В. Бондарка. Дослідник виділяє, зокрема, рівень універсальних поняттєвих категорій, які становлять універсальний базис розумових категорій, і рівень поняттєвих категорій, що реалізуються в семантичних функціях певної мови й включають у себе, поряд із реалізацією універсальних варіантів, і не універсальні поняттєві варіанти [1: 18–19]. Представлена О. В. Бондарком структура поняттєвої категорії в поєднанні з ідеями семантичного поля Л. Вайсгербера та лінгвістичного функціоналізму Р. О. Якобсона, М. С. Трубецького і С. О. Карцевського стала підґрунтям ідеї функційно-семантичного поля і є актуальною для розвідок у руслі лінгвоконцептології.

Ієрархічна структура концептуального поля передбачає виділення в ньому елементів різного поняттєвого обсягу, що взаємодіють між собою як частина й ціле. Спираючись на теоретичні розробки концептуального поля А. М. Приходька, пропонуємо розрізнити такі системно-структурні різновиди концептів, як макроконцепт, гіперконцепт, гіпоконцепт, мезоконцепт, метаконцепт, параконцепт й катаконцепт. Макроконцепт і гіперконцепт є категорійними ментальними одиницями високого ступеня абстракції, виконують системотвірну функцію й формують ядро концептуального поля. Гіпоконцепти, мезоконцепти, метаконцепти, параконцепти й катаконцепти є «таксонами, наближеними до життєвого світу людини» [4: 184], позначаються етнокультурною специфікою й формують периферійну зону концептуального поля.

Функційно-семантичне поле формується як об'єднання мовних одиниць, спільних за значенням (лексико-семантичне поле) й функціями (лексико-граматичне поле). Традиційно в ієрархічній структурі функційно-семантичного поля першочерговим є розподіл одиниць за групами залежно від їхніх граматичних функцій (лексико-граматичні класи). Класифікація за семантичним принципом з визначенням лексико-семантичних груп і підгруп є наступним етапом аналізу мовних одиниць і відбувається в межах певних частин мови.

Класичний підхід до вивчення мовних одиниць за функційно-семантичними полями, по суті, спирається на постулати, базові для сучасної когнітивної лінгвістики й лінгвоконцептології. Зокрема, це стосується твердження про те, що в граматичних категоріях й лексичних одиницях мови закріплюються концепти, які слугують для організації людського досвіду в усьому його розмаїтті. Відповідно, формування й виділення частин мови має когнітивні засади, які мотивуються водночас

тим, який елемент дійсності обирається для номінації, а також тим, як ця назва буде використана для побудови висловлювання.

Подібність структурної ієрархічної організації концептополя як плану змісту й функційно-семантичного поля як плану вираження уможливають застосування інтегрованого підходу до вивчення репрезентації концептуальних сфер простору й часу в лексико-семантичній системі давньогрецької мови зі встановленням кореляцій: концептуальна сфера (макроконцепт) – функційно-семантичне поле; концептуальне поле (гіперконцепт) – лексико-граматичний клас; концептуальне мікрополе (гіпоконцепт) – лексико-семантична група; концептуальна група (мезоконцепт, метаконцепт, параконцепт) – лексико-семантична підгрупа; катаконцепт – лексема.

У межах частин мови, які являють концептуальні поля і формуються довкола гіперконцептів концептуальних сфер простору й часу, лексеми аналізуються за лексико-семантичними групами, що становлять об'єднання слів за їх змістовою близькістю на парадигматичній осі. Розподіл лексем на групи та підгрупи з подальшим визначенням їхніх кількісних і якісних характеристик відбувається за допомогою компонентного аналізу, який передбачає аналіз значення слова за його структурними компонентами – семантичними диференційними ознаками, яким відповідають певні концепти концептосфер простору й часу. Лексико-семантичні групи включають у себе лексеми з різним набором семантичних диференційних ознак. Периферія семантичних груп часто формується за допомогою широкого кола одиниць, залучення яких відбувається за принципом аналогії і метафори, тобто базується на семантичних кореляціях між явищами, фіксованими в досвіді людини.

Аналіз просторово-часової лексики давньогрецької мови ґрунтується на розумінні центральної позиції людини у просторі, оцінці людиною себе й довкілля через уявлення про будову свого тіла, його сенсорні властивості, розташування об'єктів щодо нього та їх зміни в часі, які спостерігаються й оцінюються також самою людиною.

Характерною рисою організації системи просторово-часової лексики в цілому та окремих її лексико-семантичних груп є формування та включення до семантичних груп численних одиниць за принципом аналогії та метафоричного переносу, підґрунтям до чого виступають перцептивні уявлення людини. Такий процес є одним із способів вербалізації когнітивних структур у дискурсах різного типу [4: 110]. Причому найбільш релевантні в комунікативному плані концепти отримують множинне метафоричне осмислення.

Принцип метафори й аналогії є важливим складником методології аналізу просторово-часової лексики. Він стає підґрунтям для включення до периферійної зони відповідних лексико-семантичних груп одиниць із різною концептуальною базою. Деякі ділянки функційно-семантичного поля простору й часу характеризуються високим ступенем метафоризації, що має універсальний характер і фіксується в багатьох мовах, зокрема, в назвах географічних об'єктів через назви людського тіла, природних явищ, позначення часових реалій, емоційних станів, соціального стану та ін. у термінах і поняттях концептуального поля простору.

Численні семантичні ознаки слова, не зафіксовані в словникових дефініціях, можуть виявлятися в певних контекстах уживання слова, усних висловлюваннях, а також у письмових текстах різних жанрів. Врахування контекстуального складника у виявленні й розкритті семантичної структури окремого слова є необхідним для аналізу мовного матеріалу різної культурно-історичної віднесеності.

Отже, через аналіз семантичної структури просторово-часових лексем, представленої в словникових дефініціях, вивчення особливостей їх уживання в давньогрецьких текстах як дискурсах, що формально й семантично відображають результати пізнавальної діяльності людини, можна встановити специфічні риси когнітивної діяльності еллінів, особливості їхньої мовної картини світу, яка віддзеркалює сукупність уявлень про загальну модель світу.

Отже, опис концептуальних сфер простору й часу в лексико-семантичній системі давньогрецької мови передбачає вивчення лексем з урахуванням їхньої структурно-семантичної моделі відповідно до включення в локативно-темпоральну концептосферу, функційності, що встановлюється через вивчення практики вживання лексеми як засобу вираження певного концепту, а також продуктивності лексем, яка залежить від частотності й універсальності уживання їх як репрезентантів концептосфер простору й часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Белашапкова Т. В.* Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке / Т. В. Белашапкова. – М. : КомКнига, 2007. – 336 с.

2. *Бондарко А. В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – М. : УРСС, 2001. – 208 с.

3. *Дорменев В. С.* Понятійний складник концепту «радість» у німецькій та англійській мовах / В. С. Дорменев // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2014. – № 5. – С. 75–79.

4. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.

5. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: аналогия в семантике / Е. В. Урысон ; [Рос. академия наук. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.

*Чеп'якова Інна
Харків*

ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

У процесі розробки методичних рекомендацій щодо навчання майбутніх філологів-класиків похідних дієслів давньогрецької мови необхідно зауважити, що похідне дієслово в лінгвометодичному контексті варто розглядати як об'єкт лінгвістики, когнітивістики та лінгвокультурології.

Лінгвістичний аспект дослідження похідного дієслова відображає словотворчі моделі та процеси, які відбуваються в словотворі давньогрецької мови. Похідні слова взагалі та дієслова, зокрема, є результатом словотвірного процесу, а отже, вони означають якесь нове поняття й потребують разом із цим мовленнєвого вираження, що реалізується в актах номінації. Услід за О. Кубряковою під похідним словом розуміємо будь-яку вторинну, тобто зумовлену іншим знаком чи сукупністю знаків, одиницю номінації зі статусом слова, незалежно від структурної простоти чи складності останнього. Моделлю похідного слова вважаємо єдину для словотвірного ряду схему його організації, що охоплює як характер компонентів похідного слова, так і порядок їх розташування. Тобто модель похідного слова – це найбільш загальна формула однотипних утворень, їх структурно-семантичний аналог [2].

Давньогрецькі похідні дієслова за своєю формою та значеннями становлять значний прощарок пасивного та потенціального словників студента. Вивчення цих одиниць варто поєднати з граматичним матеріалом.

Останнім часом на зміну інструментальному підходу до дослідження мови прийшов антропоцентричний, тому наступним кроком є визначення лінгвокогнітивних і лінгвокультурологічних характеристик похідних дієслів давньогрецької мови. На сьогодні сформувалася тенденція досліджувати мову в тісному зв'язку зі свідомістю, світоглядом, мисленням, культурою як окремої особистості, так і цілого мовного колективу [3 : 10]. У межах лінгвокогнітивного аспекту ми розглядаємо похідне дієслово давньогрецької мови як одиницю розумової діяльності людини, квант структурованого знання про світ, сукупність